

A HATÁRŐRSÉG ELSŐ FÉLÉVE BELÜGYI ALÁRENDELTSÉGBEN

1. Bevezetés

Magyarországon a két világháború közötti időszakról folyamatosan működött valamilyen, az államhatár ellenőrzését ellátó szervezet. A második világháború alatti határvasár kötelekeket szakmailag jogosan tekinthetjük feljavított minőségű lövész, azaz harcoló zászlóaljoknak és nem kimondottan rendészeti tevékenységre létrehozott kötelekeknek. A háborút követő újjászervezés egyik első feladata lett az új határőrség felállítása, és ez a korábbi hagyományoknak megfelelően a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében történt. A szervezeti hovatartozás, felszerelés és alkalmazási módszerek megfeleltek az akkori rendkívül nehéz határhelyzetnek, az alapvetően zűrzavaros viszonyoknak. A hivatalos nevén Honvéd Határőrség felállítása 1945 tavaszához kapcsolódik. Országos parancsnokság szervezésére 1946 márciusában került sor, miután beigazolódott, hogy a korábbi megoldás, amikor a határőrséget szétdarabolták a honvéd kerületi parancsnokságok között, nem működik hatékonyan. A távolsági határforgalom, ekkor meghatározóan vasúton zajlott, ellenőrzését az államrendőrséghez tartozó Határrendőrség végezte. Az 1948-49-ben bekövetkezett politikai változások, a Magyar Dolgozók Pártjának osztatlan hatalomra kerülése, új politikai kurzust nyitott az ország, és a határőrség életében is. 1950. január elsejével a szervezetet áthelyezték az Államvédelmi Hatósághoz a Belügyminisztérium alárendeltségébe. Publikációmban az 1950-es év első félévének eseményeit kívánom bemutatni a határőrizeti történések, valamint a szervezési tevékenység irányából.

2. Áthelyezés az Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság kötelékébe

A határőrséget teljesen váratlanul érte az a politikai döntés, hogy a szervezetet kiemelik a honvédség állományából és az ÁVH-hoz kerül. Az intézkedésnek megvolt a maga logikája, amelyet következetesen végrehajtottak. Részben követték a szovjet megoldást, amennyiben az állam biztonságáért felelő minisztérium sorállománnyal is rendelkező fegyveres erőt kapott és ezzel két minisztériumi szintű főhatóság is dönthetett katonaság alkalmazásáról, ami alapvetően nem példátlan megoldás más országokban sem. Mindenesetre megosztotta a fegyveres erőket. Az egyes számú melléklet a Belügyminisztériumhoz került erőket és eszközöket szemlélteti. Ezekből megítélhetjük a minisztérium lehetőségeinek növekedését a belbiztonság garantálása terén. A feltüntetett adatokhoz szükséges hozzászámolni az ÁVH karhatalmi dandárjának létszámát is a teljesség érdekében. A Határrendőrség beillesztésével egységesítették a határrendészeti feladatok végrehajtását. 1950. február 1-től az addig a rendőrség szervezetébe tartozó Határrendőrség feladata, állománya, eszközei bekerültek a határőrség szervezetébe. Ezzel a távolsági határforgalom és a „zöldhatár” ellenőrzése egy országos hatáskörű szervezetbe került és ez a megoldás napjainkig változatlan maradt. Ugyanakkor a honvédség elveszített

egy bünyügyi nyomozóhatósági szervezetet és jelentősen csökkent jogköre az állampolgárokkal szemben.

A Minisztertanács 4.353/1949/268. M.T. számú rendelete 1950. január 1-től a Honvéd Határőrséget leválasztotta a honvédségről és az Államvédelmi Hatósághoz helyezte. Az ÁVH vezetőjét a Minisztertanács előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki. Első vezetője Péter Gábor altábornagy lett, aki a határőrséget a IV. Főosztály vezetőjén keresztül irányította. Az ÁVH, mint országos főhatóság költségvetése az állami költségvetésben önálló fejezetként szerepelt.

A honvédelmi miniszter 1949. december 30-án kelt 17. sz. napiparancsa (55.372/eln. Min. Ir.- 1949) rendelte el a szervezet átadását. Már a dátumok olvasásakor is láthatjuk, erőltetett, gyorsított átszervezésről volt szó, a megszabott rövid határidő átgondolt, módszeres átadást-átvételt nem tett lehetővé.

Radikálisan átszervezték az országos irányító szervezetet, 1945 után immár harmadszor vagy negyedszer. Ismét jelentős személyi változások történtek a csúcsvezetésben melyek természetesen nem segítették elő a folyamatosságot. Az önálló határőr parancsnokság bekerült az ÁVH parancsnokságába, mint rész, vezetési egység. Az ÁVH IV. Főosztálya először a Határőrség és Belső Karhatalom Főparancsnoksága elnevezést viselte, két részre IV/1 Osztály Belső Karhatalom Törzs és IV/2. Osztály Határőrség Parancsnokság Törzs, tagozódással. A megnevezés 1950. decembertől ÁVH Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnokság elnevezésre módosult. A Főosztály megalakulásakor annak vezetésével Kajli József áv. (államvédelmi) ezredest bízták meg, őt 1950. október 24-én Piros László áv. vezérőrnagy váltotta. A Határőrség Parancsnokság Törzs osztályokra tagozódott (határügyi, szervezési, határforgalmi és szervezési, híradó, adminisztrációs, kiképzési, fordító).

Leváltották az addig funkcionáló Szalvay Mihályt, a határőrség parancsnokát, és politikai helyettesét, valamint több osztályvezető helyére kerültek eredetileg az Államvédelmi Hatósághoz tartozó tisztek, akik a határőrségi viszonyokat és feladatokat kevésbé ismerték. A határőrség 1950. évi átszervezésekor a korábbi Határőr Főparancsnokság állományából leszerelték az összes volt horthysta hadsereg állományában szolgált osztályvezetőt, s a parancsnokság vezetői beosztásaiba összesen 17 fő került az ÁVH korábbi központjából. Az átszervezést és az új parancsnokság felállítását nyilvánvalóan felhasználták személyügyi tisztogatásra, melynek keretében jelentős számú külsőst „ejtőernyőztek” be meghatározó, irányító munkakörökbe.

A parancsnokság létrehozása mellett területi szervezetként először kilenc kerületet (kerületenként 3-4 zászlóaljjal) és egy önálló zászlóaljat (Győr) állítottak fel. Nem volt egyszerű feladat, hiszen korábban 14 határvadász zászlóalj működött az alárendeltségükben századokkal. Most egy új irányítási szint, a kerület beemelése hosszabbá tette a parancsnoklási utat és növelte a vezetésben dolgozók számát a konkrét végrehajtók kárára.

1948-ban a határforgalmat 21 határrendészeti-, 7 rév-, és 7 légi rendészeti kapitányság ellenőrizte a rendőrség szervezetében. Ezeket 1950-ben beépítették a határőrség kereteibe, a kerületekhez és nem az akkor még funkcionáló zászlóaljokhoz. A budapesti, a dunaföldvári és a szobi kapitányságok közvetlenül a határőrség parancsnokához tartoztak.

Az alacsonyabb beosztásban dolgozó tisztek és tiszthelyettesek egy részének nem tetszett az átszervezés. A hangulatjelentések tükrözik, hogy sokan szívesebben maradtak volna honvédségi alárendeltségben lövész vagy harckocsizó alegységeknél. Mozgástere viszont nem volt az állománynak, nem lettek megkérdézve ilyen vonatkozásban. Bizonyos

értelemben, egzisztenciális szempontokból esetleg jobban jártak a maradással. Elkerülték az 1953-tól a túlméretezett hadseregben lezajlott nagy leépítéseket, leszereléseket.

A különböző felkészültségű, előéletű – honvéd, rendőr – személyi állomány „összegyúrása” képzési szempontból is nehéz feladatot jelentett. Az átvett rendőröket a határforgalom ellenőrzésében és a felállított felderítő szerveknél igyekeztek alkalmazni.

Az 1950-es év első fele jelentős átszervezésekkel zajlott, nehezítve a napi életet mely az államhatáron amúgy sem volt egyszerű.

3. A határőrség működésének körülményei

A határőrség 1950. évi első félévének eseményeit, a szervezetet foglalkoztató problémákat jól ismerjük. Az év elejétől kezdve rendelkezésünkre állnak a Magyar Nemzeti Levéltárban a parancsnokság (Budapest) ügyeletes tiszti jelentései az 1950-es év 35. és 36. számú dobozaiban.¹ Az első, január másodikik jelentés fejrésze már az „Államvédelmi Hatóság Határőrség Főparancsnokság” megnevezést tartalmazza. Ügyeletes tiszti napi jelentések összeállítása egészen a határőrség megszűnéséig szokásban maradt. A kerületek megküldték az aznapi adatokat, melyet Budapesten összegeztek és egészben, vagy kivonatolva a szervezeten belül, illetve bizonyos együttműködőknek, valamint minisztériumi szerveknek is megküldtek. A dossziében szereplő okmányok eredetileg szigorúan titkos minősítést viseltek. A napi összeállítás a jugoszláv államhatárral kezdődik és Ausztriát követően észak felé haladva valamennyi szomszédos ország határán bekövetkezett eseményeket tartalmazza. Az egyes viszonylatoknál bontva ismerteti az elfogásokat, büntetlen határsértéseket, csempészetet, lőfegyver használatát, toloncolást, baleseteket, stb. A napi események végén a „csapaton belüli” súlyos eseményekkel foglalkozik. Sajnos a 35. számú doboz anyagai csak napi számadatokat tartalmaznak és egy okmány kivételével nem hoznak heti, vagy havi összegzéseket. A február másodikik jelentés az egyetlen mely tartalmazza a január hónap összegzését.² Ezen a példányon kézzel írva a „Péter altbgy elvtárs példánya” azaz az ÁVH vezetőjének példánya található. Érdeemes megnézni az átalárendelést követő első hónap mozgásának adatait. Ne felejtsük el, ez téli hónap, ami a határőrizetben uborkaszegzonnak számított! A januárban történtek:

- Az összes határsértő száma 455 fő volt. Ebből elfogás 355 fő, 186 kifelé, 165 befelé. A környező államoktól visszakaptunk 57 magyar állampolgárt, egy személyt adtunk át (román katonát). Az általunk januárban elfogottak között volt 41 cseh, 12 román és 4 osztrák állampolgár.
- Büntetlen határsértés bekövetkezett 46, ebből 43 kifelé és 3 befelé.
- 7 fő államvédelmi határőr szökött külföldre, 6 fő a kőszegi zászlóaljtól.
- A legtöbb határsértés az osztrák sávban történt.

A határrendészetben mindig igen magas a látencia, ennek megfelelően kell elfogadnunk az ittenieket is. A fenti adatokban elgondolkodtató a nagyszámú befelé irányuló elfogás. Ez a csehszlovák viszonylatban folyó erős csempészettel függ össze. A másik, a vezetést nyilván erősen foglalkoztató kérdés a katonák külföldre szökése, amely hazaárulásnak minősült és a jogrendszer halálbüntetéssel fenyegette. Különösen veszélyesnek tartották azokat az eseteket, amikor a határőrök helyi lakosokkal közösen,

¹ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL) HOP XIX-B-10 1950. év 35. és 36. sz. dobozok

² MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 1. folyószám. Napi jelentés. 1950.02.02.

azokat segítve hagyták el az országot s ezért az akkori rezsím nem nézte jó szemmel a katonák és a helyiek barátkozását, kapcsolattartását.

A január 4-ei jelentés szerint Lökösházán a határátkelőn a román és magyar határőrizeti szervek kölcsönösen kiszökött katonákat cseréltek. A név szerint meg nem nevezett határvadász fegyveresen szökött Romániába.³

A szökések különleges esetét képviseli Binder István. A mosonszentjánosi századtól szökött meg, mert embercsempészekkel játszott össze. Az esemény különlegességét az adja, hogy ő az Elhárító Főcsoportfőnökség állományába tartozott és fedéssel álnéven, Berényi István határvadász törzsőrmester néven, rendfokozattal szerepelt az állomány nyilvántartásban. Feltételezhetően egy jelentősebb ügyet kellett volna neki felderítenie.⁴

Hontnál két határőr kiszökött Csehszlovákiába, magukkal vitték szolgálati fegyvereiket, egy géppisztolyt és egy Mauser puskát. Csehszlovák csendőrökkel tűzharcba keveredtek, mindkettő megsebesült.⁵

Napi jelentésben „*Csapaton belüli események: „Áv. hőr. halálraítélése” fogalmazással olvashatjuk a következőket: „A győr-i zlj. területén a Rajka-i révkapitányság állományába tartozó Kovács 110. József áv. hőr. őrv. f. hó 5-én rajparancsnokával együtt szolgálati pisztolyával átszökött Ausztriába. Nevezettet a Szovjet Katonai hatóság elfogta és f. hó 13-án visszaadták. Kovács József-et a Budapest-i Katonai Törvényszék f. hó 21-én délelőtt 10 h-kor dr. Jávör Iván elnöklete alatt megtartott statáriális tárgyaláson halálra ítélte. Nevezetten az ítéletet f. hó 21-én 13 h-kor végrehajtották.”*⁶ A szovjet csapatok egészen 1955-ig tartózkodtak Ausztriában és lehetőségük volt az általuk elfogott magyar személyek visszaadására. Így a kiszökések rendkívül veszélyessé váltak, az érintetteknek el kellett jutniuk az amerikai megszállási övezetig ahhoz, hogy relatíve biztonságban legyenek. Bár a jugoszlávokkal ekkor fennálló rossz kapcsolat elvileg kizárta a visszaadás veszélyét, a kérdés mégsem volt ilyen egyszerű. Esetenként sor került egymás szökött katonáinak kölcsönös cseréjére. Déli szomszédunk olyan esetekben törekedett ilyesmire, amikor a katonája még odahaza gyilkosságot követett el, majd fegyveresen elmenekült.

Amennyiben a leterheltséget egy nap vonatkozásában kívánjuk értékelni, nézzük meg a január kilencedikei eseményeket:⁷

- Felsőszölnöknél 3 főt fogtak el, egy db eldugott géppisztolyt találtak az elfogás helyén az erdőben. 42 M (mintájú) magyar géppisztoly, egy tár, 25 db lőszerrel. Jugoszláviába akartak menni. A HM. katonai elhárításnak kerültek átadásra.
- Jugoszláv viszonylatban propaganda anyagot találtak. Három helyi lakos két napos késéssel adott le propaganda anyagot, őrizetbe vették őket. A talált anyagok: „Sovinizmus és Haza” 8 db, „Marxizmus Leninizmus a jugó. felszabadító háborúban” 6 db, „Rajk per” 20 db, „Magyar Szó” 20 db jugoszláv oldalon a határtól 3-5 kilométerre lövészet folyt géppuskával, aknavetővel.
- Osztrák viszonylatban 4 fő elfogás volt kifelé és 1 fő büntetlen határsértés, melyet helyi lakos Szentpéterfáról követett el kifelé.
- Csehszlovák viszonylatban 6 fő elfogás befelé (náluk 16 pár tornacipő, 2 pár gumicsizma, 4 db kerékpárbelső gumi, 100 db tűzkő). 12 fős csempész társaság

³ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 3. folyószám. Napi jelentés. 1950.01.04.

⁴ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 14. folyószám. Napi jelentés. 1950.01.16.

⁵ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 13. folyószám. Napi jelentés. 1950.02.15.

⁶ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3. tárgykör 20. folyószám. Napi jelentés. 1950.04.26.

⁷ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 7. folyószám. Napi jelentés. 1950.01.09.

elfogása a lakásokon, (kifelé textília, élelmiszer, rizs, befelé iparcikk, ceruza, papír, celofán. 2 fő embercsempész elfogása. 3 fő csempész tettenérése kifelé fejenként 10-15 kg dohánnyal.

- A zalaegerszegi zászlóaljnál elfogott három főt az országos parancsnokság rendelkezése ellenére a D tisztek (elhárító tisztek) elvitték, nem adták át a határőrségnek, (az okokon el lehet gondolkodni).
- Határvadász honvéd (itt a jelentés még a régi megnevezést alkalmazza) lelőtte a körmendi század parancsnokát Dabóczy Jenő főhadnagyot még január 7-én 17,30-kor, (az esemény ekkor került be a jelentésbe). Tabajdi István honvéd az Alsószölnöki őrs állományába tartozott. Önkényes eltávozás miatt a tiszt letartóztatta. Zsebéből kirakodás közben pisztolyt vett elő és a főhadnagyot agyonlőtte. Letartóztatták.
- Járőr italt fogyasztott szolgálatban, letartóztatták.
- A Majláthpusztai őrsön Kerek Imre honvéd gondatlanságból, fegyverét babrálva agyonlőtte Bene András honvédet. Letartóztatták.
- A Madarasi őrsön Fehér János honvéd kisujját véletlenül keresztüllőtte.
- A Drávasztári őrsön öngyilkossági kísérlet történt, egy határőr egy lövést adott le, mert nem mehetett haza, sérülés nem történt.

Tekintettel arra, hogy a bekövetkezett eseményeket súlyosságuktól függően, gyakran bizottságilag és esetenként több alkalommal is vizsgálták rendkívül nagy lehetett a vezető állomány leterheltsége.

4. Nehézségek, sajátosságok:

- Osztrák viszonylatban már szinte teljesen kiépítették az aknamezőt. Még kevés volt a tapasztalat, sok a baleset, különösen a felrobbant aknák pótlásakor. Minden robbanást ki kellett vizsgálni és a körülményeket jelenteni. Ugyanakkor meglepő, milyen gyakran és relatíve könnyen jutottak át egyesek az elaknásított területen.
- Jugoszláv viszonylatban elkészült a nyomsv. Ez a befelé irányuló mozgásoknál razzíák sorát indukálta, esetenként napokon keresztül, kimerítve az állományt.
- A jugoszláv biztonsági szervek a náluk élő orosz és német nemzetiségű személyeket részben vasúton, (Kelebián keresztül) részben pedig a zöldhatáron át éjjel kitoloncolták. Ügyük rendezése komoly erőfeszítést igényelt.
- A jugoszláv határon mindkét oldalról sor került fegyverhasználatra, többnyire elrettentés céljából. Esetenként sérüléssel és halálos esetek is voltak, de ebben a félévben a jelentések szerint a jugoszláv katonák csak határsértőket lőttek agyon, több esetet is ismerünk.
- Gyakoriak voltak a csapaton belüli rendkívüli események, fegyveres balesetek, verekedések. A bevonuló sorállomány előellenőrzésének még nem teremtették meg a kereteit.
- A határsértést elkövető személyek gyakran alkalmaztak erőszakot. A Tőzeggyári őrs kétfős járőre elfogott 4 főt, akik Ausztriába akartak szökni. Az elfogás során a személyeket kísérő embercsempészekkel tűzharc alakult ki, mert azok egy Manlicher puskával és egy pisztollyal voltak felfegyverkezve. A két embercsempész és egy fő kijutottak Ausztriába, az elfogott személyeknél 29 ezer Ft-ot és 200 gramm aranyat találtak. Egy gumicsónakot és egy gépkocsit

lefoglaltak. Utólag az esettel kapcsolatban egy ügyvédet és egy fuvarozót fogtak el és még a jelentés készítése idején is nyomoztak.⁸

Kialakult a fegyveresen támogatott, biztosított embercsempészség egy változata. Ezekben az esetekben természetesen vagy jelentősebb személyekről volt szó, vagy igen nagy összegeket fizettek a szöktetésért. Több olyan illegális csoport is felszámolásra került, melyekben 10-15 fő végzett különböző feladatokat. Az ügyfeleket Budapestről vonattal, gépkocsival lejutatták egy határ közeli településre, ahol helyi lakosok házaiban rejtették el. A felfegyverzett embercsempészek csak az utolsó pillanatban és az utolsó 3-5 kilométeren, a terepen történő kísérésben kaptak szerepet. A műszaki záron aknák hatástalanításával, a dróttakadály átvágásával valamint a járórmozgás figyelésével biztosították a menekülők átjutását. Az egész tevékenység rendkívül veszélyes volt és a legkisebb információ kiszivárgásakor a későbbiekben gyorsan erősödő határőr felderítés felgöngyölítette ezeket a csoportokat. Mindenesetre tudunk sikeres esetekről. A napi jelentés⁹ „Fegyveres cselekmény” címszóval minősíti a történeteket. A csorna-i zászlóalj Magyarfalvai őrsén május 12-én 22,30-kor kifelé szökő csoportot, valószínűleg családot, a kivizsgálás szerint férfi, nő pólyás gyerekekkel és egy 6-8 év közötti gyerek, két fő tűzzel fedezett osztrák oldalról, vagy a műszaki zártól, egy 35 M (mintájú) magyar puskával és egy német géppisztollyal. Rálóttek az intézkedő járőrre. A tűzharc alatt a család kijutott a műszaki záron nyitott résen keresztül. A töltényhüvelyeket a kivizsgálás a helyszínen megtalálta. Szabályos tűzharc alakult ki és abba még egy másik odasiető járőr is beavatkozott. A katonák közül Marinkó Zoltán határőr könnyebben megsebesült.

Lényegében nem tudjuk, hány ilyen kiszöktetés történhetett, de több átjáró nyitására vannak későbbi adataink, hiszen az aknák hatástalanítása, a drótok átvágása napokon belül felfedésre került. A határőrség a túloldali és a saját határ menti terület figyelésének erősítésével, a közeli településekre érkezők fokozott ellenőrzésével igyekezett a hasonló cselekményeknek elejét venni.

Kísértetiesen hasonló esemény, a minősítés szerint „Fegyveres cselekmény”¹⁰ zajlott le május 17-én, tehát öt nappal később szintén a csornai zászlóalj, Magyarfalvai őrsén. A szolgálatban lévő járőrre a műszaki zár mellett két lövést adtak le, ő géppisztollyal tüzelt, sérülés nem történt. A kivizsgálás szerint egy asszonyért a férje küldött valakit, hogy kivigye és ez a kísérő személy lőtt. Mindketten kijutottak. Hátrahagyott csomag és levél maradt a helyszínen, megkönnyítve a történetek megállapítását.

A hasonló csempésztevékenység kockázatos voltát jelzi, hogy május 19-én 02,00-kor Olmódnál járőr fegyvert használt két személyre, egyiket megsebesítette, de azok a mélységbe elmenekültek. Ők tulajdonképpen már a visszafelé mozgó embercsempészek voltak. A műszaki zárnál a fegyverhasználat helyszínétől 250 méterre létrát és deszkákat találtak. A kivizsgálás megállapítása, helyiek két főt, köztük egy nőt segítettek ki, (eredményesen). Elvesztett női félcipőt is találtak a menetvonalon. A másnapi jelentés 4 fő őrizetbe vételét említi két budapesti személy külföldre segítéséért, amiért azok akkor hatalmas összeget, 12 ezer Ft-ot fizettek. Az egyik elfogott határsértőnél itt is fegyver, pisztoly volt.¹¹

⁸ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 10. folyószám. Napi jelentés. 1950.01.12.

⁹ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3 tárgykör 11. folyószám. Napi jelentés. 1950.05.13.

¹⁰ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3 tárgykör 14. folyószám. Napi jelentés. 1950.05.17.

¹¹ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3 tárgykör 16. folyószám. Napi jelentés. 1950.05.19.

„Fegyveres cselekmény” minősítést tartalmaz jelentés május 22-ei dátummal.¹² A csornai zászlóalj Brennebergbányai őrsének működési területén ismeretlenek rálóttek a járőrre, az viszonzta a tüzet. Egy német gyártmányú géppisztoly maradt a helyszínen. A személyek, ketten voltak, elmenekültek az erdőben. Reggel a terep átfésülésekor (200 fővel), találtak még egy géppisztolyt és egy Walter pisztolyt. Sopronbánfalván nyomozást követően két főt őrizetbe vettek fegyveres embercsempészek segítségével. A 24-i jelentés szerint ezt követően még hat főt fogtak el Sopronból és Sopronbánfalváról embercsempészekkel való közreműködésért. A módszer az volt, hogy a személyeket lehozták Budapestről Bánfalvára és ott a fegyveres embercsempészeknek átadták őket. Az elkövetők összesen 25 esetet ismertek el.

Május 23-án ezúttal a pécsi zászlóalj Udvari őrsén történt „Fegyveres cselekmény”.¹³ A szolgálatot teljesítő járőr Jugoszláviába szökő személyre a műszaki zár mellett fegyvert használt. A túlóldalról hat lövést adtak le a határőrre, nyilvánvalóan fegyveresen biztosították az elkövető menekülését. A férfi kijutott, a helyszínen 4 db 8 mm-es pisztoly hüvelyt találtak és férfiöltönyből származó ruhafoszványokat a kerítés drótjain. Igen sok határsértési kísérlet összefüggött a magyarországi sváb lakosság kitelepítésével. A rokonok, szétszakított családok kifelé és befelé is igyekeztek elérni egymást. Meglepő és érthetetlen, hogy gyakran fél családokat telepítettek ki. Tudunk olyan sváb származású, a miskolci zászlóaljnál szolgáló határőrrel, akinek a szüleit kitelepítették Németországba és ő Csehszlovákián keresztül szökött utánuk.

- A határőrség vezetése drákói szigorral igyekezett elejét venni a fegyvelemsértéseknek. A mohácsi századnál például pálinkalopásért és négy napos önkényes eltávozásért 7 hónap börtönre ítélték egy határőrt. A következetlenséget mutatja, hogy ezután visszakerült szolgálatba ahonnan Jugoszláviába szökött.¹⁴ Az állományon belüli feszültségek esetenként szélsőséges módon nyilvánultak meg. A Bozsoki őrsön Szántai István államvédelmi törzsőrmester őrsparancsnokot ellenőrző szolgálatban az ellenőrzött járőr egyik tagja március 27-én agyonlőtte, majd Ausztriába szökött, miközben a parancsnok pisztolyát magához vette és a saját géppisztolyát is elvitte.¹⁵
- Határsértőket segítő katonákról is tudunk. Ilyen váddal többen is kerültek bíróság elé, illetve szöktek meg az esetek napfényre kerülésekor. Legérdekesebbnek azt az információt találok, hogy a Hercegszántói őrsön három határőr elengedett egy jugoszláv századost, aki a faluban lakó édesanyja meglátogatására illegálisan jött be az országba.

Az ügyeletes tisztek napi jelentéseiből készítettem összegzést néhány speciális esetről az 1950. január- júniusi adatokból:

- Külföldre szökést követett el sorkatona, tiszthelyettes, tisz, 30 fő. Az év első három hónapjában 13, a második negyedévben 17 fő.
- Aknarobbanástól 9 határőr sériült meg. Ebből négyet minősítettek súlyos esetnek ahol az érintett pl. kézfejét, szemét elvesztette.
- Szolgálatban 2 határőrt lőttek agyon és 1 fő sebesült meg lőfegyverrel elkövetett támadás következtében.

¹² MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3 tárgykör 18. folyószám. Napi jelentés. 1950.05.22.

¹³ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3 tárgykör 19. folyószám. Napi jelentés. 1950.05.23.

¹⁴ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 11. folyószám. Napi jelentés. 1950. 01. 13.

¹⁵ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 22. folyószám. Napi jelentés. 1950.03.28.

- Halálos fegyveres baleset következtében elhunyt 8 fő. Az okokat figyelmetlen, felelőtlen magatartásra vezették vissza.
- Különböző mértékű, saját vagy társa fegyverétől származó sérülést szenvedett 21 fő. A jelentések alapján látszik, alapvető probléma lehetett még a katonák felkészítésével. Nem voltak képesek a fegyvereiket biztonságosan kezelni.
- Öngyilkossági kísérlet volt 3 esetben, és hasonló okból 4 katona veszítette életét.
- Szolgálatban halálos balesetet szenvedett 1 fő.

5. Néhány déli viszonylatú zászlóalj helyzete

Az egyes zászlóaljak helyzetébe közvetlenül is bepillantunk szerencsésen fennmaradt okmányokon keresztül. A zalaegerszegi 2./1. államvédelmi határőr zászlóalj parancsnoki beosztásában februárban volt váltás, a 27-i keltezésű jegyzőkönyv tartalmazza az alapvető jelenteni valókat.¹⁶

A főbb észrevételek az alábbiak:

- Aknatelepítés csak osztrák viszonylatban történt 5,6 km hosszúságban, a telepített akna részben érintőakna, részben jelzőtöltény. Magasfigyelő 45 db van, ebből 37 db ellátva fényszóróval. Az aknatelepítés osztrák viszonylatban északról déli irányba haladt és ekkor még nem érte el a jugoszláv államhatárt.
- A telepített műszaki akadályból egysoros 61550 méter, kétsoros 44700 méter. 55200 méteren nincs műszaki akadály telepítve. A szárazföldi részen 1600 méteren nincs műszaki akadály. Az erőltetett kivitelezés ellenére sem készültek még el az előírt műszaki zárok. Különösen problémásak voltak a vízi határszakaszok.
- A korábban használt átkelőhelyek zárva voltak. Határforgalom egyedül a Murakeresztúr- Kotor irányban zajlott. Két helyen a nem funkcionáló átkelőhelyen az ÁVH belső szerve teljesített szolgálatot, a többi objektumban a helyi határőr erők.
- A tüzelőállásokat és a lesállításokat a zászlóalj egész sávjában kiépítették, de használhatatlanok voltak, mert víz alatt álltak. Az előírt nyomsvonal a határvonal egész hosszában nem készült el. A jugoszláv katonai támadásról szóló hisztéria keltés nyomán a teljes déli államhatáron folyt határőrségi erőkkel ideiglenes védelmi létesítmények építése. Ezek helyének kiválasztása viszont szakmailag gyakran hibásan történt és a felhasznált anyagok minősége sem bizonyult megfelelőnek.
- Az államhatár menti 200 méteres sávban folyamatban volt a lakosság kitelepítése.
- Az objektumokra a túlsúfolt elhelyezés jellemző és erőltetett ütemű építkezések folytak.

A határőr alegységeknél tavasszal ellenőrző szemlét tartottak, amelyet az évben ősszel megismételtek. A szemle jegyzőkönyveket egyetlen dossziében foglalták össze, alegységenként külön-külön okmányban.¹⁷ „A harckiképzés állapota a Határőrségnél.” című fejezetben olvashatjuk, hogy a tavaszi szemlén a határőrség egyetlen alakulata sem ért el

¹⁶ MNLHOP XIX-B-10 1950. év 34. sz. doboz, I-4. tárgykör, 7. folyószám. A zalaegerszegi zászlóalj átadásának jegyzőkönyve. „Tárgy: Az átvétellel kapcsolatos észrevételek.” 1950.02.27.

¹⁷ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 34. sz. doboz, I-4. tárgykör, 6. folyószám. „Tárgy: Szemle jegyzőkönyvek a zászlóaljak 1950. évi őszi értékeléséről.”

megfelelő eredményt (62560 oldal), ami rendkívül súlyos megállapítás, hacsak nem arról van szó, hirtelen megváltoztak a követelmények és az új „gazda” be akarta bizonyítani, itt semmi sem megy jól. Megkezdődött az áttérés a szovjet kiképzési elvekre, pl. haditorna és szertorna alkalmazása. A határőrizetről szóló oldalakon meglepő adatok bukkannak fel a büntetlen határsértések viszonylag nagy számában, hiszen ekkor márt emelt létszámmal tevékenykedtek az őrsök és műszaki akadály is létesült. Természetesen a határőrizetre jellemző magas látenciát is figyelembe kell vennünk, amely tovább rontja az úgynevezett eredményességet. „A határőrizet kiértékelése” részben a pécsi zászlóalj, ebben az évben (őszi) a 134 határsértő közül 113-at fogott el. „A büntetlen határsértők száma 21 volt”, 12 razziaiból 8 volt eredményes. A nagyatádi 9. zászlóalj „9 hónap alatt a zlj. 45 határsértőt fogott el és ugyanakkor 14 főnek sikerült a határt büntetlenül átlépnie” „Razzia során büntetlen határsértőt elfogni nem sikerült”. A kiskunhalasi zászlóalj szemle jegyzőkönyve szerint április 1. - szeptember 30. között 76 elfogás és 17 büntetlen határsértés történt. A szegedi zászlóaljnál 71 fő elfogás és 15 büntetlen következett be. Meglehetősen gyenge mutatóknak mondhatók abban az időben, amikor a jugoszláv viszonylat számított, ha még rövid ideig is a határőrizet főirányának.

6. Következtetések

Az 1950-es év első félévének határőrségi, országos parancsnoksági ügyeleti jelentései sok szempontból egyedülálló betekintési lehetőséget nyújtanak a szervezet akkori helyzetébe. Lényeges és helytálló következtetések levonására adnak lehetőséget.

A határőrség vezetése, és azon keresztül olyan országos irányítási szint, mint a Belügyminisztérium, konkrét, napi információkkal rendelkezett az államhatáron zajló eseményekről. Ebből a szempontból lehetőségük volt hatékony, megalapozott döntéseket hozni, mely tény sok esetben nem tükröződik az intézkedésekben.

1949-től a határőrség működésének egyik meghatározó körülménye lett a nyugati és déli viszonylatban telepített műszaki zár és aknamező.¹⁸ Az ügyeleti jelentések nagy számban kapcsolódnak e létesítményhez.

Az év eleji totális átszervezés, új országos vezetés létrehozása és a kerületparancsnokságok felállítása (mint egy plusz vezetési szint), a Határrendőrség határőrséghez rendelése és az új szervezetek kialakítása, új követelmények bevezetése, meghatározóan leterhelte az állományt. Szakmailag ellentmondás feszült a jugoszláv államhatár főiránnyá emelése és az osztrák viszonylat magasabb aktivitása között. Az év elejétől napi szinten szerepelnek az osztrák határon bekövetkezett aknarobbanások, ezek kivizsgálásai. Ugyanakkor a műszaki rendszer láthatólag egyelőre nem hozta a várt eredményeket. Sok volt a sikeres határátlépés, a műszaki zár leküzdése és a mérleg másik oldalán magas a száma a határőrök sérülésének.

Az akkori szovjet szakaszon szinte semmi esemény sem történt, néhány áttévedés következett be. A túloldali rendkívül szigorú határrezsime kizárt minden mozgást. A román államhatár is békés volt, kisebb események, személyek visszaadása jellemezte. A csehszlovák viszonylatban ebben a félévben még jelentős csempészés folyt, tükrözve a két ország közötti gazdasági eltéréseket. Mindkét oldalon nagy számban fogtak el csempészeket és kölcsönösen kicserélték őket. Több súlyos, civilek életét követelő fegyverhasználatra

¹⁸ Sallai János. Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története, Kiadta Hans Seidel Alapítvány, 2012. ISBN 998-973-88484-3-7. című kiadvány részletes adatokat tartalmaz a kérdésben.

került sor. A megerősített nyugati határ miatt egyesek Csehszlovákián keresztül próbáltak Németországba jutni. A nyugaton létesített aknamező ráfédett Rajkánál az északi határra, megakadályozva a csehszlovák - osztrák - magyar hármashatár bármelyik irányú megkerülését. A jugoszláv irányban szinte nem volt határforgalom és kapcsolat a túloldali szervekkel. Orosz és sváb nemzetiségű személyeket toloncoltak át, gyakran titokban magyar területre. A kétségtelenül létező migrációs mozgások okait megfelelő szinten nem sikerült megfogalmazni és így arra megoldást sem találtak. Egy átfogó, migrációs elemzésre napjainkig kellett várni.¹⁹

A határforgalom szinte nem is szerepelt a jelentésekben. Néhány pár vonat napi forgalmáról volt szó. Éves szinten az utasok létszáma országosan 100 ezer fő alatt maradt.

A határsértők mozgása Ausztria irányába összpontosult. Külön kategóriát képezett a kitelepített sváb lakosság, akik közül sokan megpróbáltak visszajutni az országba. Virágzott az embercsempészet és relatíve gyakori volt a csoportok fegyveres kísérése. A folyamatnak a határőr erők létszámának a növelése vetett véget.

A határőrség állománya felkészítési, elhelyezési problémákkal küszködött. A BM alárendeltségbe kerüléssel és az országban zajló politikai folyamatokkal a beosztottak jelentős számban nem értettek egyet. A sorkatonák körében feszültséget okozott a hároméves katonai szolgálat bevezetéséről terjedő híresztelés.

1. számú melléklet:

A Honvéd Határőrség 1950. január elsejei létszám és felszerelés adatai, melyek a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság részére átadásra kerültek:

- Létszámadatok: tiszt 525, tiszthelyettes 921, legénység (sorkatona) 9485 fő.
- Felszerelés: motorkerékpár 18, kerékpár 787, személygépkocsi 79, tehergépkocsi 40, országos jármű (lovas kocsi) 278, ló 684 db.
- Fegyverzet: pisztoly 1680 db., géppisztoly 1929 db., puska 9406 db., golyószóró 600 db., géppuska 94 db., 61 milliméteres aknavető 6 db., 120 milliméteres aknavető 8 db., páncéltörő ágyú 17 db.

¹⁹ Ritecz György- Sallai János (2015): A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetősége, Hanns Seidel Alapítvány, ISBN 978-963-88484-4-4.